

Mistica viziunii în opera profetică a lui William Blake, între Imaginația divină și Rațiunea științifică

Mihai A. STROE

No doubt, Blake created one of the most fascinating cosmo-philosophical systems in the history of thought. In the present paper we will focus on a fundamental element in this system: the mystical vision of the conflict/marriage between divine imagination and scientific reason. In this context, special attention will be paid to the ways in which Blake symbolically used metals to describe the deep architecture of reality. Special reference will also be made to iron and its connection to Los (i.e. Time, the Prophet, the Artist, the Sun). Also, we analyse the significance of Urizen's Book of Brass and Book of Iron, etc. As shall be seen, the systematic use of metals and other natural or supernatural materials renders possible the birth of one of the most impressive and fascinating metallomorphic worldviews in the history of literature and philosophy. We thus try to elucidate the reasons for which Blake laid stress with such power on the contrast/union between imagination and reason, as well as on the image of metals, and what their broader significance is in a system which proclaims prophecy as a sort of imaginative journey into the potential future floating somewhere in an adimensional space divine in nature and so paradoxically supported by the infinite axis of the world. Blake's prophetic "processes" are thus equivalent to "unearthing" the infinite foundation of reality, which in its essence is a composite past-present-future "intercontinuum" – with imagination the binding, and reason the unbinding cosmic force.

În poemul *Ierusalim* Blake asociază celor patru Zoa câteva elemente cosmologice fundamentale: și anume, Los, adică Imaginația divină, este asociat cu Soarele și Fierul; Luvah, adică Iubirea-Emoția, este asociat cu Luna și Argintul; Urizen, adică Rațiunea științifică, este asociat cu Stelele și Aurul; iar Tharmas, adică Simțirea, este asociat cu Pământul și Arama.

Începem analiza noastră cu Los, Imaginația divină: fierul asociat acestui personaj mitic-religios se referă la puterea virilă a inimii fizice: ciocanul de fier al lui Los semnifică astfel bătăile inimii, cele prin care transcendența pulsează viața în planul fizic de manifestare. Los-Imaginația mai semnifică pentru Blake însă și Timpul

însuși: în *Cei patru Zoa* îl întâlnim astfel pe Los făurind verigile de fier și aramă¹, care semnifică momentele temporale ale lumii căzute din Eden. În lumea edenică, se subînțelege, curgerea temporală este din aur și argint.

Pe de altă parte, Urizen-Rațiunea științifică își descrie fosta sa lume edenică punând accent în mod remarcabil pe metalul argint. Astfel, lumea edenică a Rațiunii științifice avea munți de argint în care locuiau fiii înțelepciunii, iar la cădere argintul munților se transformă în piatră. Mai mult, Blake ne spune că în fântînile de argint ale lui Urizen adăstau lebede, acestea fiind un bine-cunoscut simbol pentru iluminarea alchimică în interpretarea lui Evelyn Underhill. În starea edenică, Urizen-Rațiunea are harfiști și grădini de încântare și înțelepciune, toate din argint; dar și corturi de fildeș (material asupra căruia vom reveni) și flori frumos mirositoare; patul lui Urizen este tot din argint; pășunile sale – din argint; sceptorul său de argint, coroana – de aur².

Astfel, în viziunea mistică transcendentă a lui Blake, aurul și argintul au legătură cu lumea edenică necăzută din Spirit. Arama și fierul au legătură cu sfera fizică, fiind în ipostaza fizică stări decăzute ale aurului și, respectiv, argintului. Este crucial însă de remarcat că există și ipostaze transcendente ale fierului și aramei. Astfel, faptul că aceste patru metale fundamentale sînt folosite toate împreună de către toți Zoa este încă un indiciu că Blake a creat un model cosmologic multisistemic compozit, fiind sugerat faptul că lumea fizică și lumea spirituală sînt interconectate la toate nivelurile, transmutarea fierului și aramei în aur semnificînd transmutarea sferei fizice temporale în sfera eternă, Rațiunea științifică convergînd, prin sublimare spirituală, cu Imaginația divină, ambele rămînînd însă distincte ca moduri ale inteljecției spirituale.

Zoa blakeeni au fiecare Cărți din cele patru metale fundamentale. În acest sens, Cartea de Aramă a lui Urizen pare a fi cea mai proeminentă, cum sugerează cercetătorul S. Foster Damon: această Carte de Aramă conține legile pentru organizarea societății omenești, fiind copiată de regii și preoții de pe Pămînt³. Este semnificativ de observat că atunci cînd Urizen deschide această carte, Eternii sînt înfuriați⁴, pesemne pentru că deschiderea acestei cărți de aramă semnifică faptul că legile sociale profane înlocuiesc (sau se îndepărtează, prin conținutul lor, tot mai mult de) legea sacră dumnezeiască, și anume legea iubirii și a libertății spirituale. Tot din acest important metal exemplar al lui Tharmas-Puterea Părinte, arama, este făurit cuadrantul lui Urizen-Rațiunea, cu care acesta explorează Abisul⁵. Din aramă sînt făcute și porțile din orice inimă omenească, așa cum sugerează Blake în *Milton*⁶. Similar, zidurile fiecărei zile și nopți sînt din aramă⁷. În plus, Urizen-

¹ Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, IV, 201, p. 246.

² Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa* V, 189-220, p. 269.

³ Cf. *Europe*, 11, 4, apud S. Foster Damon, *A Blake Dictionary*, 1973, p. 58.

⁴ Cf. *Cartea lui Urizen*, 4, 44, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 58.

⁵ Cf. *Cartea lui Urizen*, 20, 38, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 58.

⁶ *Milton*, 20, 34, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 58.

⁷ *Milton*, 28, 52, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 58.

Rațiunea este legat de Los-Imaginația cu verigi de fier și aramă – numite „Verigile ursitei” („Links of fate”)⁸, adică lanțurile temporalității și cauzalității fizice. La fel, Golgonooza lui Blake, adică cetatea cosmică integrală, este construită de Los din aramă și fier fără încetare⁹.

De altfel, toate instrumentele lui Los-Imaginația sînt de fier, el avînd și o ghioagă de fier – „iron mace”, arcul lui Urthona fiind și el tot din fier.

Fierul este astfel un metal extrem de prominent în viziunea cosmo-mistică a lui Blake. Este vorba însă de un metal dual, și dual este și ciocanul lui Los din fier: atît fierul, cît și ciocanul pot fi folosite pentru construcție (printr-un vector anagenetic), dar și pentru distrugere-război (printr-un vector catagenetic, sugerat de armele de fier, gîrbaciul de fier, etc.), la fel cum în mitologia germanică ciocanul lui Thor, numit Miölnir putea construi sau distruge, avînd numeroare funcții ritualice.

Pe de altă parte, Cartea de Fier a lui Urizen-Rațiunea¹⁰ semnifică istoriile ce se desfășoară sub semnul unui vector catagenetic, descensiv: războiul-distrugerea (în general, Vîrsta de Fier din sistemele mitologice tradiționale asociată cu nivelul maxim de distrugere și cu nivelul de decădere spirituală maximă¹¹). Tot din fier este făcut Plugul Neamurilor¹² sau „plugul vremurilor”, despre care Blake vorbește în *Vala* („Plow of the Nations”; sau – „plow of ages”), menționînd că este ținut de mîna puternică a lui Urizen-Rațiunea¹³. În poemul *Ierusalim* acest Plug de fier este ținut la un moment dat și de Albion și Spectrul lui Albion, semnificînd instrumentul pentru însămînțarea celestă-cosmică – amintind din nou de ciocanul lui Thor cu care era afinat pămîntul. Pentru Blake, însămînțarea celestă însă era legată pesemne, la nivel spiritual, și de agricultura celestă, i.e. alchimia. Din fier sînt și fusele pe care le folosesc Fiii lui Urizen (adică aștrii) cînd înalță universul¹⁴. Totuși, chiar și fusele sînt duale, de vreme ce în poemul *Ierusalim* Blake pomenește de „Fusul de fier al distrugerii” („the iron Spindle of destruction”), pe care Vala, adică Natura, îl trage din cer pe pămînt¹⁵, semnificînd probabil țeserea evenimentelor legate de război. Tot un vector catagenetic-distructiv este și cel asociat Lanțului de fier al Geloziei despre care vorbește Blake în *Cărțile Profetice*, și care crește din sînul lui Los cînd acesta este gelos pe Orc-Revoluția, fiul său, pe care i l-a născut Enitharmon (aceasta din urmă semnificînd Spațiul).

⁸ Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, IV, 199-207, p. 247.

⁹ *Jerusalem*, 10, 63, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 58.

¹⁰ Cf. *Cartea Ahaniei*, 3, 64, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 198.

¹¹ De exemplu, Hesiod în *Munci și zile* consideră „vîrsta de fier” (prezentul vieții decăzute fizic și moral) drept cea mai rea perioadă a omenirii, munca fiind o pedeapsă trimisă de zei (apud Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, 1989, p. 187). Similar, *Kaliyuga* („vîrsta de fier” în miturile hinduse) este guvernată de răutate și opresiune (ceea ce în dialectica universală a lui Blake duce cu necesitate la nașterea revoluției, alias Orc).

¹² Cf. *Cei patru Zoa*, II, 70, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 198.

¹³ Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, II, 119, p. 186.

¹⁴ Cf. *ibid.*, II, 148, p. 189.

¹⁵ *Jerusalem*, 66, 10, apud S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 198.

Fierul este așadar un metal ambivalent, controversat, la fel ca și protagonistul care se folosește de fier în toate lucrările sale, Los ca Soare, Timp, Artifex alchimic și Imaginație divină.

Fundamental însă este faptul că fierul este un metal universal, de vreme ce Los îl folosește la zidirea Golgonoozei, adică la crearea orașului cosmic integral, împreună cu arama, care este metalul exemplar al lui Tharmas, cum am arătat.

Din acest motiv, cum sugeram, este posibil ca Blake să se fi gândit și la existența unui fier transcendent, care ar constitui unul dintre blocurile de construcție de nesfârșit ale realității.

În acest sens, Blake vorbește despre stâlpii de fier, aramă, argint și aur pe care Los îi construiește în jurul lui Enitharmon-Spațiul când începe zidirea Golgonoozei, cetatea cosmică-spirituală.¹⁶ În viziunea mistico-religioasă imaginativă a lui Blake, lumea se sprijină astfel pe patru Stâlpi cosmici inefiniți, care conțin cele patru metale fundamentale, fierul, arama, argintul și aurul: aceste metale sînt însă aspectele celor patru Zoa, ceea ce înseamnă că cei patru Stâlpi și cei patru Zoa sînt Axa lumii, *axis mundi*, ce ține realitatea în „țîțîni”, în ordine, deci previn alunecarea cosmosului în haos, haosul fiind echivalent cu lacul Udan Adan, vidul cosmic, zeroul substanțial, „Lacul de Spații” lipsit de substanță, pe care Los de altfel chiar zidește cetatea cosmică a Golgonoozei. Prin faptul că Stâlpii cosmici sînt inefiniți și se „sprijină” pe lacul Udan Adan care este vid, zero substanțial, Blake pare a sugera că întreaga realitate creată *ex nihilo*, din nimic, nu ar putea exista decît prin existența axei cuaternare infinite ce contracarează acțiunea devoratoare a vidului/zeroului cosmic (Udan Adan). Altfel spus, ecuația genetică blakeană pune față în față două principii universale ce se exclud reciproc: 1. *infinitul* ca principiu al libertății absolute; și 2. *zero* ca principiu al limitei absolute. Așadar, aceste două principii sînt echivalente cu cele postulate anterior de Philolaos: principiul nelimitatului (*apeiron*) și principiul limitei (*peras*).

În religiile asiatice – între care șamanismul ocupă un loc esențial – se știe că Universul avea trei etaje sau niveluri suprapuse: Cerul, Pămîntul, Infernul, unite între ele printr-un ax central. Acest ansamblu cosmic era sprijinit de un animal – o broască țestoasă sau un pește – care împiedica scufundarea lumii înapoi în ocean¹⁷.

Ideea că lumea / pămîntul sau bolta cerească se sprijină pe stâlpi cosmici evident nu este nouă. Astfel:

1. hindușii, de exemplu, credeau că acoperișul lumii (bolta cerească) este sprijinit pe o mie de stâlpi de neclintit;

2. chinezii își închipuiau că vasta cupolă a cerului este rezemată pe „Coloana Cerească”, adică un stîlp de aramă (metalul exemplar al lui Tharmas), sau pe patru stâlpi cardinali, unul dintre acești stâlpi fiind izbit la un moment dat cu capul de zeul Gong Gong, fiind astfel frînt, ceea ce a dus la înclinarea cerului spre nord-vest;

¹⁶ Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, V, 73-78.

¹⁷ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, 1999, pp. 479-480.

3. în Biblie se spune că *tăria* cerurilor se sprijină pe pilăștrii munților (vezi Iov, 26, 11: „Stîlpîi cerului se clatină”)¹⁸.

4. unele popoare altaice își imaginează cerul ca fiind un Cort. Cortul altaicilor, care reprezintă cerul, avea în mijlocul său Steaua Polară despre care se credea că susține cortul, de aceea ea se chema „Stîlpul de Aur” (la mongoli și la buriiați), „Stîlpul de Fier” (la tătarii siberieni), „Stîlpul Soarelui” (la teleuți)¹⁹, etc.

Blake menționează într-adevăr o dată „cortinele universale”²⁰, și folosește termenul „cortul cel Universal” – „Universal tent” – de trei ori în scrierile sale²¹, unde identifică acest cort cu Universul mental ce se află în sînul oricărui om. Corelația dintre universul mental și cel fizic fiind integrală, deducem lesne că acest „cort universal” semnifică Universul cosmic.

Fierul transcendent din sistemul lui Blake, așadar, nu este inferior în sine, ci, dimpotrivă, poate semnifica una dintre forțele compozite imbatabile ale materiei-energiei transcendente din care este construită lumea Eternilor, de la care derivă, în sens platonice, lumea materială-fizică. Acest interesant concept blakean profund de metal transcendent – asupra căruia Prof. Ioan Aurel Preda mi-a atras atenția – sugerează la nivel microfizic conceptul cuantic de interacție tare, adică forța nucleară tare a gluonilor, liantul energetic neobișnuit de puternic, forța misterioasă ce leagă irezistibil particulele subatomice între ele. Conceptul de metal transcendent, însă, este posibil să îi fi fost inspirat lui Blake din viziunea lui Swedenborg, misticul suedez, privind opoziția dintre soarele spiritual și soarele material.

Similar, este posibil ca din motive speciale Blake să fi atribuit fierul lui Los-Urthona-Fiul. Acest metal pare să aibă o funcție crucială, și anume s-ar putea ca el să reprezinte în Biblie substanța din care este făcută bolta cerească: cuvîntul ambiguu *raqiah* din Biblie, care desemnează cerul / bolta cerească, a fost tradus prin „întindere solidă” sau „cerul de fier”²².

În versiunea românească autorizată a Bibliei termenul acesta a fost tradus prin „întindere” sau „tărie”, iar în versiunea autorizată din limba engleză prin „firmament” = sfera solidă în care sînt fixate stelele. Termenul englezesc provine din latinescul *firmamentum* = întărire, sprijin; și *firmus* = tare, puternic, solid; ferm, statornic. Aceasta este *tăria* pusă de Dumnezeu „prin mijlocul apelor” / „între ape”, care „să despartă apele de ape” (cf. *Geneză*, 1,6).

Ideea de boltă cerească în calitate de „cer de fier” nu este însă întîlnită numai în Biblie. Astfel:

¹⁸ Apud Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 106.

¹⁹ Cf. Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, p. 480; vezi și Mircea Eliade, *Șamanismul*, 1997, pp. 243-249. Această cosmologie își găsește corelația în universul microcosmic: axa lumii a devenit stîlpîi ce susțin locuința omului, sau țărșuși izolați simbolici, numiți „Stîlpî ai Lumii”.

²⁰ Cf. William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa II*, 153, p. 189.

²¹ În William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa I*, 543 (p. 173) și VIII, 386 (p. 399), și în *Jerusalem 38 [34]*, 50, *Blake Complete Writings*, p. 665.

²² Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 106.

1. în Egipt bolta cerească era văzută ca fiind un „zid de fier al cerului”, construit de Ammon-Ra;

2. în Grecia, Homer a folosit în *Odisseia* (XV, 437) expresia *sidereon ouranon*, care se traduce prin „pînă la cerul de fier”. În acest sens, cercetătorul Victor Kernbach indică și o traducere alternativă: „pînă la cerul înstelat”²³. Totuși, în grecește termenul *sideros* înseamnă „fier / fier topit”, în vreme ce în latină există un termen fonetic similar, *sidereus* = „stelar” (prin transfer semantic, „ceresc / divin”, „strălucitor”), provenind din latinescul *sidus* (pl. *sideris*) = „stea” sau „grup de stele”.

Traducerea alternativă indicată de Kernbach se referă probabil la o contaminare interculturală subtilă între termenul grecesc *sideros* = „fier / fier topit” și cel latin *sidereus* = „stelar”, de vreme ce latinescul *sidus* („stele unite într-o figură”, „constelație”), la plural, *sideris*, pare să fi fost derivat tocmai din grecescul *sideros* („fier” sau „fier topit”), așa cum sugerează monumentală lucrare *A Latin Dictionary founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary*.

Mai mult, latinescul *sidus* derivă și din sanscritul *svid*, „a transpira / a topi”. Se pare astfel că gr. *sideros* („fier”), lat. *sudo* („transpirație”) și lat. *sidus* („constelație”) au fost toate derivate din sanscr. *svid* („a transpira” sau „a topi”)²⁴. Că Blake a fost conștient de această conexiune pare să fie demonstrat de faptul că acesta menționează „suda de fier”²⁵ a lui Los în trei locuri, și anume în *Cartea lui Urizen*, 10, 9 și 10, 30²⁶, precum și în *Vala, sau Cei patru Zoa*, IV, 214²⁷.

²³ Apud Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 106.

²⁴ Charlton T. Lewis & Charles Short, *A Latin Dictionary founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis, Ph.D.*, 1998, p. 1695.

²⁵ *sodor of iron*; termenul *sodor* folosit de Blake nu este atestat ca atare în engleză, dar se referă evident la engl. „sodor” sau „sweat”, i.e. „transpirație”; engl. *sudor* derivă direct din lat. *sudor*, *sudoris*, i.e. „transpirație”.

²⁶ *The First Book of Urizen*, 10, 6-10: „în juru-i în vârtejuri / De-ntunerice veșnicul Profet urla, / Bătînd piroanele-i de fier intruna, / Turnînd de fier sudoare; împărțînd / Noaptea cea grozavă-n străji.” („around him in whirlwinds / Of darkness the eternal Prophet howl'd, / Beating still on his rivets of iron, / Pouring sodor of iron; dividing / The horrible night into watches.”) Așadar, ca în relatarea biblică în care Dumnezeu desparte apele de ape prin *firmament* sau *tărie* (ebr. *raqiah*, i.e. bolta / tăria cerească, tradus prin „întindere solidă” sau „cerul de fier”), și Blake asociază elementul fier unui proces de separare. *The First Book of Urizen*, 10, 24-30: „Uitare, amuțire, trebuință, / Închise-n lanțuri ale minții, / Precum de gheață fiare laolaltă micșorîndu-se, / Răvășit, rupt de Vecie, / Los fiarele și le bătu, / Cuptoarele-și încinse, și a vărsat / De fier sudoare, sudoare de aramă.” („Forgetfulness, dumbness, necessity, / In chains of the mind locked up, / Like fetters of ice shrinking together, / Disorganiz'd, rent from Eternity, / Los beat on his fetters of iron, / And heated his furnaces, & pour'd / Iron sodor and sodor of brass.”). (Cf. *Blake Complete Writings*, pp. 227-228).

²⁷ Aici Blake reia tema din *Cartea lui Urizen* citată mai sus: William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa* IV, 214, p. 246-247: „Uitare, amuțire, trebuință, închise-n lanțuri ale minții, / În fiarele de gheață micșorîndu-se, răvășit, rupt de vecie, / Los fiarele și le bătu, cuptoarele-și încinse / Și a vărsat de fier sudoare, sudoare de aramă.” („Forgetfulness, dumbness, necessity, in chains of the mind lock'd up, / In fetters of ice shrinking, disorganiz'd, rent from Eternity, / Los beat on his fetters & heated his furnaces, / And pour'd iron sodor & sodor of brass.”)

Pare evident că, la un nivel semantic, „sudoarea de fier” a lui Los-Imaginația (*sodor of iron*) semnifică „fierul topit”, așa cum putea fi el obținut din meteoriții care loveau pământul după ce erau produși – adică „eliminați” ca prin „transpirație”, ca forje (*forges*) de către cuptoarele înalte (*furnaces*) ale sorilor (cum este Los-Soarele) sau ale stelelor (cum sînt Fiii lui Urizen-Rațiunea).

Așadar, corespondența *sideros-sudo-sidus*, care trimite la conexiunea dintre *fier*, *transpirație* și, respectiv, *constelație*, pare să implice faptul că Blake a privit *fierul* ca fiind „transpirația” creativă a sorilor / stelelor, folosită la zidirea universului, a structurilor sale temporale și spațiale. Acest proces de construire este astfel în mod esențial o trudă (*toil*) gigantică a cuptoarelor (*furnaces*) cosmice, i.e., la un nivel de interpretare, truda sorilor / stelelor, și, la alt nivel, truda stomacului, în care sînt generate și rafinate energiile „fiziologice” ale omului și ale cosmosului în ansamblu, astfel încît echilibrul organic dinamic învinge pretutindeni în realitate.

Sumerul a dat însă vocabula cea mai veche care desemnează fierul: și anume „AN. BAR”. Acest cuvînt conține semnele „cer” și „foc”, fiind tradus prin „metal celest” sau „metal-stea”²⁸.

Echivalarea fierului cu cerul se pare că se datorează tocmai faptului că acest metal provine literalmente din cer, adică a fost primit de oameni prin ploile de meteoriți. De aceea, de exemplu, atunci cînd Cortez a întreat căpeteniile aztecilor de unde au făcut rost de cuțite, aceștia au arătat spre cer.

Fierul lui Los pare astfel să facă referire tocmai la „mitologia fierului”, adică cea mai bogată și mai caracteristică dintre „mitologiile metalelor”.

Fierul meteoritic mineral era folosit de primitivi ca pietre, i.e. material brut pentru fabricarea de unelte litice²⁹. Fierul, așadar, a venit din cer, lucru de care primitivii par să fi fost conștienți, și a fost primul metal „civilizatoriu”, ajutîndu-i pe oameni să se dezvolte sub toate aspectele. Faptul că proveniența fierului este „cerească” este întărit de descoperirile arheologice: săpăturile nu au scos la iveală nici o urmă de fier terestru în zăcămintele preistorice ale Lumii Noi³⁰; în plus, se știe că egiptenii vreme îndelungată nu au cunoscut decît fierul meteoritic, iar hitiții utilizau „fierul negru din cer”, cum se arată într-un text din secolul al 14-lea³¹.

Fierul era în consecință în epocile arhaice rar, la fel de prețios ca aurul.

Abia după descoperirea topirii minereurilor, fierul a putut fi procurat în cantități mari, acum fierul meteoritic cersesc intrînd în concurență cu minereurile de fier terestre. Fierul meteoritic și cel terestru au cîștigat supremația după descoperirea cuptoarelor și a tehnicii prin care fierul incandescent era întărit. Așa s-a născut o

²⁸ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, p. 44.

²⁹ Id.

³⁰ R. Forbes, *Metallurgy in Antiquity*, 1950, p. 401, apud Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, p. 44.

³¹ T. A. Rickard, *Man and Metals. A History of mining in relation to the development of civilization*, New York, 1932, I, p. 149, apud Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, pp. 44-45.

dublă sacralitate a fierului: una cerească, una pămîntească. Blake unește în personajul Urthona în mod straniu tocmai ideea de Soare, fier ceresc, fier terestru și Pămînt.

Fierul ceresc vine din zona uraniană, în care se află și Soarele, iar fierul terestru vine din peșteri și mine. În caverne, arată Blake³², sînt închise „Războaiele de Țesut”, care sînt asociate tuturor emanațiilor celor patru Zoa, și în special sînt asociate cu Enitharmon-Spațiul, soția Timpului (Los): în caverne sînt țesute „Atmosferele”, care formează „cortinele universale”, i.e. ansamblul cosmic.

Cavernele sînt „hrubele adînci ale lui Urthona”³³, pe care le explorează Urizen-Rațiunea³⁴: aceste hrube reprezintă mai multe lucruri, și anume: 1. cămărilor inconștientului la care Soarele transcendent, adică Urthona-Los-Imaginația divină, are acces oricînd; 2. matricea planetei Pămînt, i.e. matricea lui Enion, emanația lui Tharmas (de aceea și Tharmas are legătură cu aceste peșteri, ca de altfel toți Zoa), în care Los, ca fierar-metalurg, făurește metalele transcendente și fizice; și 3. trupul omenesc în calitate de formă materială sau temniță (cf. *sema* platonician) în care locuiește sufletul, și din care acesta privește spre lumea fizică sau, dacă „topește suprafețele aparente” prin arta compozită poetico-mistică, spre cea spirituală.

Într-adevăr, în concepțiile religioase tradiționale peșterile și minele au fost asimilate matricei Mamei-Pămînt, în întunecimile telurice ale căreia „cresc” lent metalele, astfel că minereurile extrase erau privite ca fiind „embrioni”, care ar fi putut ajunge metale perfecte dacă li s-ar fi dat răgazul să crească în lumea subterană.

Extragerea metalului din adîncul pămîntului implica astfel intrarea în zonele subterane, sacre, și totodată periculoase; era de aceea necesară purificarea prealabilă prin post, meditație și rugăciuni, pentru ca întreprinderea să aibă succes. Cum arată Eliade, în „toate mitologiile minelor și munților, nenumăratele zîne, genii, elfi, fantome și spirite sînt epifaniile multiple ale *prezenței sacre* pe care omul o înfruntă pătrunzînd în nivelurile geologice ale Vieții.”

Fierul a devenit astfel mijlocul de „a face mai repede” și de a face altceva decît ceea ce se afla deja în natură³⁵.

Această stare de fapte a metalurgiei arhaice a fost preluată de alchimiști. Aceștia pot fi considerați, cum sugerează Eliade, ca fiind, ca fierarii primitivi, „stăpîni ai focului”: așa cum fierarii operau prin intermediul focului din cuptoare trecerea de la o stare la alta a materiei, tot astfel alchimiștii transformau substanța materială în substanță spirituală și metalele în aur, prin intermediul virtuților Sulfului alchimic, adică ale Soarelui alchimic, focul sau principiul solar, în conlucrare cu Luna alchimică.

³² William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, II, 145-155, p. 189.

³³ Cf. *ibid.*, V, 189, p. 269.

³⁴ Cf. *ibid.*, V, 238, p. 273.

³⁵ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, p. 45.

În Cuptoarele lui Los (adică în focul intern din Soare, în focul-energia timpului și în focul-energia trupului omenesc și al Imaginației divine și umane) sînt prelucrate metalele topite-energiile cosmice. Fierul lui Los-Soarele este astfel, ca în ecuația sugerată de Eliade, „mijlocul de a face mai repede” și „de a face altceva decît ceea ce se afla deja” în univers.

(Vom deschide aici o paranteză pentru a spune că din astrofizică se știe de relativ recent că Soarele, ca orice altă stea, este un reactor cuantic de materie cosmică: în interiorul soarelui se elaborează prin fuziune nucleară materia cosmică, produs natural al evoluției stelelor. Astfel, fizicianul german Carl Friedrich von Weizsäcker (n. 1912) a propus în secolul al XX-lea o teorie conform căreia sistemele planetare s-au format prin condensarea unor vârtejuri de gaz cosmic, proces considerat de el ca rezultat natural al evoluției stelare, ce ne amintește de lumea de vortexuri cosmice a lui William Blake, idee preluată de Blake din teoria vortexurilor a lui Descartes, dar articulată într-un sistem cosmologic complex. Pe de altă parte, fizicianul american de origine germană Hans Albrecht Bethe a fost primul care, în 1938, a elaborat detaliile privind modul în care procesele nucleare constituie sursa de energie a Soarelui și stelelor. Bethe a sugerat că energia Soarelui și a celorlalte stele rezultă în mare parte din reacțiile de fuziune în timpul cărora este eliberată energie³⁶. Independent de Bethe, Weizsäcker a propus aceeași teorie (în 1937) privind evoluția stelară³⁷, iar Robert Atkinson propusese acest tip de reacție cu cîțiva ani înainte. Posibilitatea unei reacții nucleare în lanț fusese postulată în 1932 de către fizicianul Leo Szilard. Reacțiile în lanț din fuziunea nucleară stelară explicau astfel temperatura imensă din miezul stelelor, precum și marea cantitate de radiație luminoasă emisă în proces³⁸).

Atribuirea fierului lui Los nu ar trebui astfel să pară surprinzătoare, deși poate ne-am fi așteptat ca Blake să atribuie lui Los aurul.

În sistemul lui Blake, așa cum observă Foster Damon, aurul în general are legătură cu dimensiunea intelectuală³⁹, așadar cu Urizen-Rațiunea. Apocalipsa este simbolic descrisă și ea ca fiind din aur, și anume recolta de aur (*golden harvest*), oamenii mîntuiți fiind grînele strînse, sau hrana de aur (*golden food*), sau strugurii copți. În fine, Viața de apoi este descrisă ca fiind sărbătoarea de aur (*golden feast*), care face referire probabil la Cina din Împărăția veșnică a Tatălui, rînduită încă de la începutul lumii, despre care le vorbește Iisus Hristos Apostolilor. Mai mult,

³⁶ Reacția de bază implica patru atomi de hidrogen (fiecare cu masa 1,008) care se unesc spre a forma un atom de heliu (cu masa 4,0039).

³⁷ Potrivit căreia stelele se încălzesc prin fuziuni termonucleare în lanț (Weizsäcker a discutat reacția proton-proton care duce la formarea unui nucleu de deuteriu (izotop al hidrogenului care are un neutron – în hidrogenul obișnuit nu există nici un neutron) cunoscut și ca hidrogen greu.

³⁸ Cf. *The Hutchinson Dictionary of Scientists*, 1997, pp. 22, 50, 505; *The New Encyclopaedia Britannica*, 1992; George Ochoa & Melinda Corey, *Ghidul cronologic al științei*, 2000, pp. 271, 280; cf. și Amelia Dragotă Chirca, Mihai Ștefan Chirca, *Premiile Nobel*, 2002, pp. 232-234.

³⁹ S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 162.

Urthona-Imaginația formează armura de aur a științei (*golden armour of science*). Aurul este astfel asociat nu numai cu Urizen, ci și cu ceilalți protagoniști, și în special cu Los-Soarele. Aurul este asociat în sistemul lui Blake entităților purtătoare ale luminii, fie fizice, fie intelectuale, fie imaginative. În plus, tot ce este etern este asociat cu aurul; în Eden, de exemplu, există profeții înscrise în aur. Mai mult, în jurul Teascului vinului (adică războiul) se află cărăbușul de aur (*gold Beetle*), probabil un simbol împrumutat de Blake din mitologia egipteană: scarabeul ca simbol al vieții eterne.

Este remarcabil în acest sens faptul că în *Cîntecele Inocenței*, copia W, există cel puțin o placă al cărei text Blake pesemne l-a alcătuit în așa fel încît să pară a fi un fragment hieroglific, înscris pe un papyrus egiptean (este vorba de placa 19 în care este ilustrat poemul „Holy Thursday”⁴⁰).

Pe de altă parte, Ierusalim (libertatea spirituală, emanația lui Albion) este descrisă ca avînd Stîlpi de aur și fildeș (*Pillars of ivory & gold*): fildeșul este materialul din care este făcut patul Ahaniei (emanația lui Urizen) și pavilioanele lui Urizen, foarte prețuit în textul Bibliei. Pentru Blake, fildeșul are o semnificație aparte deoarece, spre deosebire de metale, acesta a fost substanță vie⁴¹, și în plus a fost creat de elefanți, adică animalele exemplare ale lui Tharmas-Puterea Părinte. Astfel, cînd Blake spune că ceva este din fildeș, el accentuează în fapt dimensiunea viului și a forței părinte generatoare imbatabile (Tharmas). În cazul lui Ierusalim, faptul că are pilaștrii de aur și fildeș sugerează că libertatea spirituală este libertatea vieții, a minții-intelectului, a înțelepciunii, care însă este zidită pe ceva ferm: legea viguroasă, imbatabilă, a vieții (Stîlpii de fildeș), dată de Puterea Părinte, și legea veșniciei-înțelepciunii, Stîlpii de aur.

În fine, prin conceptul său de cărți făcute din metale, Blake a făcut referire la un fenomen pe care cercetătorii moderni îl evaluează ca fiind foarte rar în istoria omului: extrem de dificila tehnică de scriere pe metale se întâlnește rar în istorie, iar descoperirea enigmaticelor suluri de aramă (scrise în ebraică) de la Qumran III (în martie 1952)⁴², care au fost parțial traduse în engleză de J. T. Milik în 1956⁴³, a provocat mare senzație în comunitatea științifică tocmai pentru că aceasta este o descoperire istorică ciudată, neobișnuită, rară.

În acest sens, este important să evidențiem că în viziunea lui Blake „cărțile lui Urizen se desfășoară” (*the books of Urizen unroll*)⁴⁴, așadar sînt tocmai deopotrivă „suluri” (*scrolls*) de metal (fier, aramă, argint și aur).

⁴⁰ William Blake, *The Complete Illuminated Books*, 2000, p. 61.

⁴¹ S. Foster Damon, *op. cit.*, p. 202.

⁴² I. D. Amusin, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, 1963, pp. 121-123.

⁴³ J. T. Milik, *The Cooper Documents from Cave III Qumran*, BA, no. 3, 19, 1956. Milik a publicat acest document în întregime în franceză: J. T. Milik, *Le rouleau de cuivre de Qumran (3Q15)*. Traduction et commentaire topographique, RB, no. 3, 66, 1959.

⁴⁴ William Blake, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, IX, 33, p. 420.

Există cel puțin două exemple ale acestei tehnici de scriere pe metal atestate istoric: astfel:

1. egiptenii au folosit foițe subțiri de metal pentru a scrie pe ele, acestea fiind ulterior înfășurate (erau astfel tot suluri – *scrolls*);

2. membrii cultelor orifice utilizau foițe de aur pentru a scrie pe ele, apoi acestea fiind așezate în morminte, astfel devenind un fel de pașaport pentru lumea de dincolo⁴⁵.

Mai mult, și nu din întâmplare, Blake a folosit plăci de metal (mai exact, plăci de cupru!) ca ingredient principal pentru faimoasele sale metode de gravare (gravură în relief sau în adâncime – *intaglio*) prin intermediul cărora înregistra simultan reprezentări atât „vizuale”, cât și „verbale”, formînd laolaltă o totalitate a viziunii și realității romantice.

Prin analogie, este posibil ca Blake să își fi privit produsele artistice, rezultate prin convergența Imaginației divine și a Rațiunii științifice, ca un fel de „pașaport pentru lumea de dincolo”, dat fiind că ceea ce s-a străduit întotdeauna să realizeze este topirea „suprafețelor aparente” (*apparent surfaces*), pentru ca astfel să permită infinitului spiritual ascuns să apară în toată amplitudinea sa.

În fapt, cărțile de metal ale lui Urizen se topesc ele înseși (vezi *The Song of Los / Cîntul lui Los*), ca și cînd pentru a evidenția că, indiferent unde se află, cuvintele au puterea de a topi „suprafețele aparente” ale finitudinii și materialității și de a dezgropa, prin cunoaștere și lumina revelației, infinitatea ascunsă a realității spirituale.

Cărțile de metale ale lui Blake sînt astfel puternic înrudite cu culturile egipteană și orfică (în care metalele erau folosite ca mediu pentru logos, pentru scriere), și în mod straniu (și poate profetic) anticipează descoperirea senzațională tocmai menționată, făcută în anul 1952, a misterioaselor suluri de aramă ebraice de la Qumran III.

Evident că legătura lui Blake cu cultura ebraică nu este deloc singulară sau întîmplătoare: un exemplu mai puțin observat este chiar faimoasa placă întîi din *The Book of Urizen / Cartea lui Urizen*, care conține o imagine – reprezentînd două table ale legii, cu colțuri rotunjite în arcadă, avînd forma a două uși plasate în spatele figurii lui Urizen cufundat în meditație – care imită foarte bine structuri similare ce pot fi văzute în părțile central-superioare ale fațadelor de sinagogi, de asemenea simbolizînd Tablele Legii sau ale Unirii⁴⁶.

Pentru Blake metalele, care sînt materialele exemplare pentru ceea ce Urizen a numit „cărțile formate din metale” (*books form'd of metals*) ce conțin „secretele înțelepciunii” (*the secrets of wisdom*) (referindu-se la Cartea de aur a lui Urizen) și

⁴⁵ Athanase Negoită, *Manuscrisele eseniene de la Marea Moartă*, 1993, pp. 35-37 (citează din D. Howlet, *Les esséniens et le christianisme*, Trad. fr. S. M. Guillemin, Paris, 1958, p. 42).

⁴⁶ Acestea sînt astfel asociate cu compoziția axială a fațadei sau a interiorului (cf. Lya Benjamin, Irina Cajal-Marin, Hary Kuller, *Mituri, rituri și obiecte rituale iudaice*, 1994, p. 140).

ale „contemplării întunecate” (*of dark contemplation*)⁴⁷ (referindu-se la Cartea de fier a lui Urizen, deoarece întunericul este asociat cu războiul), se referă astfel la elemente ale realității atât sacre, cât și profane, la forțe și energii – aflate în ciocnire sau în armonie – ale planurilor de existență atât imanent, cât și transcendent, la vectori dinamici ce constituie textura spațiului și timpului, a materiei și a energiei, a mentalului conștient și inconștient, a timpului și eternității, a limbajului uman și a limbajului angelic, a fenomenului și numen-ului.

Bibliografie

- Amusin, I. D., 1963, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, Editura Științifică, București
- Benjamin, Lya, Irina Cajal-Marin, Hary Kuller, 1994, *Mituri, rituri și obiecte rituale iudaice*, Editura Fundației Culturale Române, București
- The Holy Bible* (the version set forth A. D. 1611), Thomas Nelson & Sons, International Council of Religious Education, New York, 1929
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București (*Biblia de la București*)
- Biblia sau Sfânta Scriptură A Vechiului și Noului Testament, cu trimiteri*, United Bible Societies, 1992
- Blake, William, 1998, *Cărțile profetice, Cei patru Zoa*, traducere de Mihai A. Stroe, Institutul European, Iași
- Blake, William, 2000, *The Complete Illuminated Books*, Thames & Hudson in association with The William Blake Trust, London (With an introduction by David Bindman)
- Blake Complete Writings with variant readings*, Geoffrey Keynes (editor), 1979, Oxford University Press, Oxford, New York: *Visions of the Daughters of Albion*, 1793 (or 1794) (pp. 189-195); *Europe a Prophecy*, 1794 (pp. 237-245); *The First Book of Urizen*, 1794 (pp. 222-237); *The Song of Los*, 1795 (pp. 245-248); *The Book of Ahania*, 1795 (pp. 249-255); *Milton a Poem*, 1804-1808 (printed: 1810-1811) (pp. 480-535); *Jerusalem The Emanation of the Giant Albion*, 1804-1820 (pp. 620-747); *Epigrams, Verses, and Fragments from the Note-Book*, 1808-1811 (pp. 536-559)
- Chirca, Amelia Dragotă, Mihai Ștefan Chirca, 2002, *Premiile Nobel, Fizică Chimie Medicină, 1901-2002*, Editura Tehnică, București
- Damon, S. Foster, 1973, *A Blake Dictionary*, Thames and Hudson Ltd., London
- Description de l'Égypte*, publiée par les ordres de Napoléon Bonaparte, Taschen, Köln, 2002 [*Description de l'Égypte ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'Armée Française*, publié par les ordres de sa Majesté l'Empereur Napoléon Le Grand. A Paris, De L'Imprimerie Impériale. M. DCCC. IX., 1809]
- Eliade, Mircea, 1999, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Univers Enciclopedic, Editura Științifică, București [*Histoire des croyances et des idées religieuses*, Payot, Paris, vol. 1, 1976, vol. 2, 1978, vol. 3, 1983]

⁴⁷ *Blake Complete Writings*, „The First Book of Urizen”, II, 4, 6-7, p. 224.

- Eliade, Mircea, 1997, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, Humanitas, București
 [Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase, Editions Payot, Paris, 1951]
- Forbes, R., 1950, *Metallurgy in Antiquity*, Leiden
- Hesiod, 1978, *Works and Days*, Oxford University Press
- Howlet, D., 1958, *Les esséniens et le christianisme*, Fr. transl. S. M. Guillemin, Paris
- Jenkins-Jones, Sara, (managing editor), 1997, *The Hutchinson Dictionary of Scientists*, Helicon Publishing Ltd., Oxford
- Kernbach, Victor, 1989, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București
- Lewis, Charlton T., Charles Short, 1998, *A Latin Dictionary founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis, Ph.D.*, Oxford University Press, Oxford
- Milik, J. T., 1956, *The Cooper Documents from Cave III Qumran*, BA, no. 3, 19, pp. 60-64
- Milik, J. T., 1959, *Le rouleau de cuivre de Qumrân (3Q15)*. Traduction et commentaire topographique, RB, no. 3, 66, pp. 321-357
- Negoită, Athanase, 1993, *Manuscrisele eseniene de la Marea Moartă*, Editura Științifică, București
- The New Encyclopaedia Britannica*, Chicago University Press, 1992
- Ochoa, George, Melinda Corey, 2000, *Ghidul cronologic al științei*, Editura All Educational, București [The Timeline Book of Science, The Stonesong Press, 1995]
- Rickard, T. A., 1932, *Man and Metals. A History of mining in relation to the development of civilization*, New York